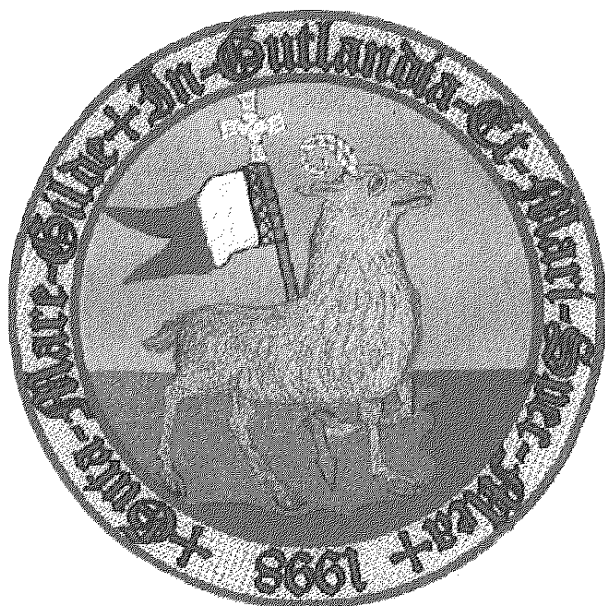

Marinarkeologi på Gotland

Av Göran Ankarilja

Figur 1. Gotlands Havsgilles sigill.

Det har hänt en hel del inom gotländsk marinarkeologi sedan den förra artikeln för ett par år sedan. Vi har bildat en ideell förening – Gotlands Havsgille – som inriktar sig på marinarkeologi och marinhistoria (figur 1). Föreningen har 15 medlemmar men ingen styrelse. Ordföranden, som vi kallar "stormästare", är den som ansvarar för och leder månadens möte. Sekreteraren, eller "skrivaren", blir stormästare på nästa möte. Det är en enkel och väl fungerande organisation, utan ekonomi, gemensamt ägande eller föreningslokal. Vi kan därför ägna oss åt det vi är intresserade av. Besök gärna vår hemsida på <http://w1.498.telia.com/~u49807720/index.htm> eller gå via Per Åkessons marinarkeologiska sidor.

Undersökningar i Fröjel

Fröjel hamn har undersökts under ledning av docent Dan Carlsson under några år. Grävarbetet har utförts som seminariegrävningar för Hemse Folkhögskola och Högskolan på Gotland, samt med gäst- och "prova på"-grävare. Fröjel uppvisar fynd från 600-talet och framåt och har tulljournaler fram till början av 1700-talet. Har platsen utnyttjats som hamn under mer än tusen år? Järnåldersdelen av hamnen ligger idag långt uppe på land på grund av landhöj-

ningen. Det är där utgrävningen pågår.

Som en del i Fröjel Discovery Programme började vi i Gotlands Havsgille att undersöka det idag strandnära område som utpekats vara från 1600-talet. Hela området är översandat, och där man på 1950-talet hade 2,5 meter djupt vatten är idag sand upp till ytan. Vi började med kartstudier innan vi gick ut och tryckte långa käppar ned i sanden – sonderade – för att känna om det fanns något där. Några hektar och några tusen hål senare hade vi tre områden som vi ansåg kunde innehålla hamnkonstruktioner. Vi vadade och dök även utanför det översandade området. Fullt synligt under vattenytan fanns sten-kistor, barlasthögar och vrakdelar som dokumenterades i en rapport.

Påföljande år grävde vi tre provschakt i de områden vi sonderat fram (figur 2). Två av de tre områdena innehöll sten-kistor, vilka daterades genom dendrokronologisk analys och ^{14}C . Den äldsta kistan daterades till omkring 1475 och den yngsta till vintern mellan 1616 och 1617. De övriga har datering

Foto: Göran Ankarilja, Gotlands Havsgille

Figur 2. En översandad stenbrygga i Fröjel undersöks av Havsgilletts medlemmar.

Figur 3. Stenkistor i Kappelhamnsviken. Vy från söder.

till 1500-talet. Det fanns ganska få fynd, men ett kritpipshuvud daterat av Arne Åkerhagen till år 1600, är ett av landets äldsta. Den arkeologiska utgrävningen finns dokumenterad i en rapport.

Fynd av stenkistor

Stenkistor här på Gotland byggs av obarkade furustockar med hål i varje ände som låses med en eller flera stående nedslagna grova käppar. I kistans undre del ligger ett lager tätt packade ungräd av exempelvis björk som underlag för stenarna. Stenfyllningen består till övervägande del av andra stenarter än kalksten. Gråsten är vanligast, men ett vanligt inslag är även sydiskandinavisk flinta som förekom som barlast på fartyg. Stenkistorna användes fristående som angöringspunkter eller sammanbyggda i olika grupperingar till bryggor, kajer eller vågbrytare.

Vi har uppsökt en rad med tio stycken stenkistor i Kappelhamnsviken (figur 3). De utgör en förlängning av ena strandbanken till en bäck som mynnar ut i viken. En fyndrapport finns. Vår sagesman var Sivert Larsson, Stora Vikers i Lärbro.

Lennart Olsson är marinarkeologiskt intresserad och har rapporterat in många fynd från sina hemmavatten vid Nabban i När socken. Vi har dokumenterat tre stenkistor söder om Laus holmar, varav en har huggna stockar och två har sågade. Ingen hamnaktivitet är känd på platsen. Lennart har kännedom om ytterligare kistor i området som inte är dokumenterade ännu. Fyndrapport finns.

Två stenkistor upptäcktes även i samband med

ett vrakfynd i Eksta socken (se artikeln: Ekstavraket av Janne Lerberg & Agne Pettersson på sidan 23).

Vrak och vrakdelar

Här följer några vrakfynd och fynd av vrakdelar som dokumenterats av medlemmar i Gotlands Havsgille:

Söder om Storholmen, Laus holmar

Förutom nämnda stenkistor finns vraket efter skonerten Saga förlist 1911. Delar av fartygsbotten finns kvar på omkring en meters djup. Ytterligare ett vrak, troligen från 1800-talet, har påträffats. Vraket består av en hel fartygsbotten av trä på några meters djup i en grop på en annars flack kalkhällsbotten. Bråspelet är bärgat. Fyndrapporter finns.

Fröjel

Utanför den gamla hamnen ligger som nämnts ovan fartygsdelar som förmodligen är ett kölsvin och delar av bordläggning från ett 1800-talsfartyg. Ingår i Fröjelrapporten.

Kappelhamnsviken

Ett stort knä har bärgats på grunt vatten. Ytterligare delar skall finnas men har inte undersökts ännu. Fyndrapport finns.

Häftings fiskeläge

Efter uppgifter från K. G. Gardell i hembygdsföreningen. Vi fann ett ankare vid vårt första dyk, trots att vi inte visste vilket djup vi skulle söka på

utan bara hade en ungefärlig riktning att gå på. Ankarret ligger kvar sedan fartyget Albacore försökte varpa sig ut efter att det gått på grund 1934.

Storugns, Kappelshamnsviken

Här har Janne Lerberg återfunnit ett vrak han upptäckte i sin barndom (se artikeln: Vraket vid Storugns av Janne Lerberg på sidan 22).

Tors badplats

Vid Tors badplats, döpt efter "drive in-vraket" Tor (vraket syns från vägen!), har ytterligare ett vrak tittat fram ur sanden som flyttar på sig. Det är en träbotten av ett okänt fartyg. Fyndrapport finns.

Färö, Digerhuvud

Här har två vrak med arbetsnamnen "Kasper" respektive "Krukanvraket" dokumenterats (figur 4). Eftersom vraken ligger på mer än 40 meters djup har dykningarna utförts av tekniska dykare. Vi hoppas få återkomma med en artikel om ytterligare ett vrak efter utförd undersökning.

Tofta

Vid skjutfältet har ett vrak som troligen daterar sig

Foto: Kenth Lindqvist, Gotlands Havsgille

Figur 4. "Krukanvraket" vid Färö har fått sitt arbetsnamn efter den lerkruka som observerats på vrakplatsen.

till 1800-talets slut eller början av 1900-talet dokumenterats.

Stora Karlsö

Fiskaren Conny Nordgren fick upp ett 6–7 meter långt spant i sin trål. Spantet var så tungt och stort att det hotade fartygets säkerhet, varför det fick lämpas överbord. Inventering har utförts och rapportarbete pågår.

Inventering

I samarbete med Bert Westenberg och Göran Ekberg vid Sjöhistoriska museet i Stockholm utfördes tidigare i år en inventering med hjälp av sjöuggla och sidescan sonar i några områden. Målsättningen var bland annat att söka efter det vrak som fiskaren Conny Nordgren fått upp det tidigare nämnda spantet från. Vi hyrde in hans båt Jenny och gav oss iväg i – hör och häpna – lugnt väder med solsken, för en dags inventering vid Stora Karlsö. Vi började med en indikation från en tidigare inventering, som med hjälp av sjöugglan verifierades som en stenformation. Sedan ville inte sjöugglan fungera längre, så planerna fick ändras till inventering med enbart sidescan sonar.

Inventeringen resulterade i några indikationer som vi får försöka verifiera vid ett senare tillfälle. Efter en natts båttransport fortsatte inventeringsarbetet vid Bjerget vid Färö. Även där registrerades några indikationer. Vi fick många prov på ett professionellt framförande av ett fartyg när Conny, utan synbarliga problem, navigerade efter våra önsknings på rätt avstånd och i sökbanor – stundtals svettigt nära klipporna vid Bjerget. Rapportarbete pågår.

Framtiden

Det finns mycket att göra här på ön inom marin- arkeologin, långt mer än vi har tid med vid sidan av våra arbeten, men vi gör så gott vi kan. Vi hoppas kunna fortsätta med inventeringen och verifiera de tidigare erhållna indikationerna. I samarbete med länsstyrelsen har vi också påbörjat inmatning av vrak- och förlisningsuppgifter i Sjöhistoriska museets databas *SjöMIS*. Vi hoppas också få medverka i Sjöhistoriska museets marinarkeologiska utställning ombord på Northwest i vår.

Göran Ankarlilja är arkeolog, dykare och drivande kraft i Gotlands Havsgille.